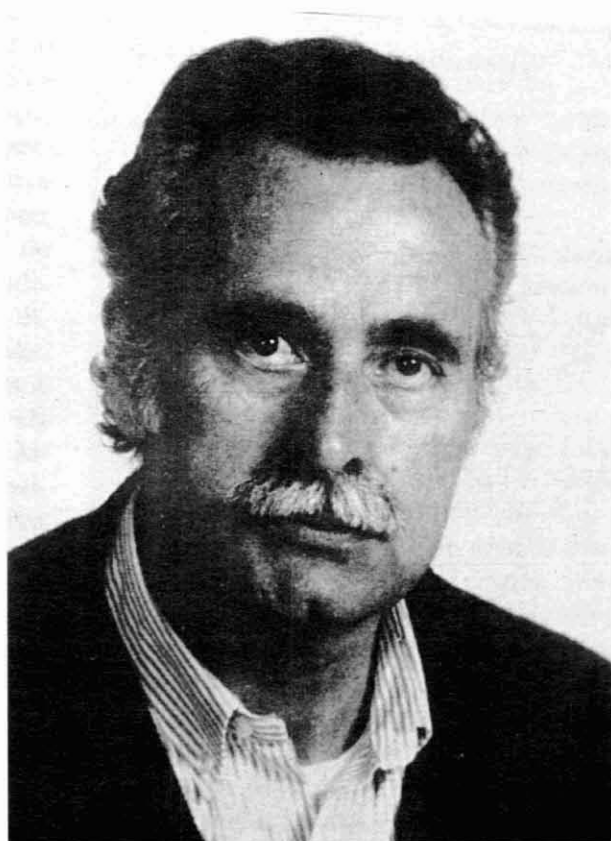

Desideri Lombarte i Arrufat

(Pena-roja 1937- Barcelona 1989)

Esbós biogràfic a cura de Carles Sancho

Un dels més destacats lluitadors per la llengua i cultura del Matarranya i dels escriptors que tenen una més extensa i valorada obra en català a l'Aragó és el malaurat amic Desideri Lombarte i Arrufat. Animador cultural, investigador incansable i creatiu escriptor i dibuixant que va deixar, ara fa una dècada, una important tasca cultural per tal d'impulsar la nostra llengua, fins llavors totalment oblidada des de l'administració aragonesa. Sortosament la major part de les obres escrites han pogut publicar-se després de la seua mort i, Desideri Lombarte, a través de les seues publicacions, segueix essent un model i un mestre a imitar per a molts de nosaltres que tenim l'orgull de considerar la llengua catalana com a pròpia dins d'un territori administrativament aragonès: «Eixa dualitat catalano-aragonesa no és fàcil d'entendre i assumir. Es pot parlar, escriure i llegir —conrear— la

llengua catalana, la nostra, viure amb fidelitat la cultura heretada i sentir-se aragonès? Eixa és la clau que obre les portes de la tolerància i la comprensió...»

Desideri Lombarte i Arrufat va nèixer al mas del Molinar, dins del terme municipal de Pena-roja el 1937. Els seus pares, preocupats per donar-li uns estudis que ells no havien tingut la sort de tenir i que el fessin progressar, van portar-lo a estudiar batxillerat a les Escoles Pies d'Alcaniys. D'aquella estada a l'internat religiós publicà les memòries *A ti no te conozco*,¹ l'únic treball relativament llarg escrit majoritàriament en castellà. Però l'enyorament del jove pena-rogí el va portar a deixar els estudis als quinze anys i se'n va entornar cap a casa: era fill únic i calien els seus braços per dur endavant la dura faena de conrear unes extenses propietats familiars que havien aconseguit amb molt d'esforç i, durant quatre anys va treballar com a llaurador. Però el seu caràcter rebel, per altra banda característica pròpia de la joventut, el dugué a ampliar el seu estret horitzó delimitat pel mas i la vila. Així que, seguint el camí de molts altres emigrants matarranyencs, decidí d'anar-se'n a Barcelona a cercar treball i a fer el servei militar com a voluntari. Aquesta nova experiència es descrita amb gran sensibilitat en un dels seus primers poemes, *L'emigrant pena-rogí*.² En aquesta primera etapa com a lector llegeix sobretot poesia i els seus escriptors preferits foren els castellans Arcipreste de Hita i Antonio Machado, la gallega Rosalía de Castro i el català mossèn Jacint Verdaguer.

Ja a la ciutat comtal estudia delineació, fa el servei militar i, en acabar els estudis, treballa en el despatx d'un arquitecte. Continua estudiant el 1960 a l'Escola d'Aparelladors de Barcelona, estudis que va deixar un any abans d'acabar. En aquells mateixos anys coneix a Rosalía, una pena-rogina, amb qui es casa als vint-i-quatre anys i s'estableixen al barri barcelonès d'Horta. Durant vint anys treballa com a delineant fins que al final de la dècada dels 70 arriba una forta

crisi en al construcció i, a més, tingué els primers problemes seriosos de salut: primer una malaltia renal i després una afecció cardíaca. Com a lector ara es mostra més interessat pels poetes catalans contemporanis: Martí i Pol, Espriu i Foix. Alliberat del seu treball com a delineant, cap al 1980, es dedicà plenament a escriure i a investigar i en menys de nou anys escrigué una obra extensa i molt diversa.

Començà escrivint sobre la seua vila dues memòries: *Memòria per a sol·licitar l'escut de Pena-roja* i *Memòria per a sol·licitar la declaració de monument històric-artístic del conjunt arquitectònic de la Mare de Déu de la Font* (1985) i diversos articles per al programa de festes: *Síntesis històrica de la Villa de Peñarroya* i *La visita general dels visitadors de Calatrava* (1981); *La ronda* i *Anirem a Morella* (1982), *La bandera de Peñarroya de Tastavins* (1985), *Hablemos de Peñarroya y sus habitantes* (1986), *La pàtria menuda* (1987) i *Les bruixes* (1989). Col·laborà en nombroses revistes a l'Aragó—*Andalán*,³ *Rolde*,⁴ *Alazet*,⁵ *Desperta ferro!*,⁶ *Batecs*,⁷ *Sorolla't*,⁸ *La Comarca*,⁹ *Boletín del Centro de Estudios Bajaragoneses*¹⁰ i *Gaceta del Matarranya*,¹¹ i del Principat—*Butlletí Interior d'Onomàstica*.¹²

El 1986 participà ben activament en el Segon Congrés Internacional de Llengua Catalana, ell mateix fou el secretari de la Comissió Territorial d'Aragó i durant poc més d'un any treballà intensament per organitzar trobades, recitals i diversos actes culturals a tot l'Aragó catalanòfon; els seus poemes són donats a conèixer en tots els recitals poètics pel seu amic Antoni Bengochea, amb d'altres textos d'escriptors aragonesos d'expressió catalana—López Lacasa, Teresa Jassà, Hèctor B. Moret, Anton Abad i Àngel Villalba—, amb una excel·lent acollida per part d'un públic gens acostumat a escoltar poesia en la seua pròpia llengua. També per aquest congrés Lombarte presentà una comunicació en col·laboració amb Hèctor Moret *Característiques del català d'un document del segle XV redactat a Pena-roja de Tastavins, Matarranya*.¹³

En 1984 el govern aragonès socialista, que anomena com a conseller de Cultura i Ensenyament José Bada, originari de Favara del Matarranya, canvia la política respecte a la llengua catalana. Per primera vegada la Diputació General d'Aragó crea el 1987 una col·lecció de llibres íntegrament en català—*Pa de Casa*—i es publiquen dues obres de l'escriptor pena-

rogí. La primera és una obra de teatre escrita en vers *Pena-roja i Vallibona, pobles germans*,¹⁴ representada per primera vegada amb notable èxit a la seua vila per commemorar l'agermanament entre Pena-roja i Vallibona el 1984 i el seu primer poemari *Romanços de racó de foc i poemes de vida i de mort*.¹⁵ Pocs mesos abans de morir va participar i coordinar la creació d'una associació que ha esdevingut essencial per a la defensa de la nostra llengua i cultura: l'Associació Cultural del Matarranya a l'agost de 1989 i que va ser vicepresident fins a la seua mort ocorreguda als 52 anys d'edat, en plena eferescència creativa i investigadora, a pesar d'haver-se recuperat ràpidament d'una greu intervenció quirúrgica que havia patit uns mesos abans. Així que quasi tots els seus treballs van haver-se de publicar després de la seua mort. En l'extensa obra de Lombarte hi trobem poemaris—la poesia fou el gènere literari més creat per l'escriptor matarranyenc—: *A l'ombra de les roques del Masmut*,¹⁶ *Sentències comentades/Voldria ser...*,¹⁷ *Cartes a la molinera/La bona vida i la mala bava*,¹⁸ *Romanços mai contats/Boires i borrim*,¹⁹ i *Miracles de la Mare de Déu de la Font i altres poesies esparses*,²⁰ on a través de vuit anys—de 1981 a 1989—d'intensa creació es veu la seua evolució poètica. A finals de l'any 2000 es va publicar una antologia lírica que portava per títol *Ataüllar el món des del Molinar* on es recollen els millors poemes de Lombarte.

Dues obres de creació literària que no són poemaris: *Teatre inèdit*,²¹ que recull tres breus peces dramàtiques escrites en vers—*Representació commemorativa d'una de les visites dels comendadors de Calatrava a la vila de Pena-roja*, *La bruixa i el frare* i *Canis lupus infelix*—i la novel·la *Memòries d'una desmemoriada mula vella*,²² on l'autor fa una entranyable i simpàtica autobiografia i ret un merescut homenatge a aquest animal i, a més, escrigué diversos treballs d'investigació: *600 anys de toponímia a la vila de Pena-roja*,²³ l'onomàstica era un altre dels temes que interessaven a Lombarte, *Pena-roja, una vila a la frontera*,²⁴ sobre la història del seu poble que va deixar inacabada al segle XVIII i *Masos del Matarranya*. *Pena-roja*, treball becat per la Direcció General de Difusió Cultural de la Generalitat de Catalunya i que esperem que es publiqui ben aviat. Per aquests últims treballs d'investigació va fer servir sobretot l'importantíssim arxiu particular de Gil-Aznar que va trobar

casualment a casa de la pròpia família i també l'arxiu municipal de la vila que ell mateix va catalogar. Així mateix va col·laborar fins la seua mort en el recull *Lo Molinar. Literatura popular catalana del Matarranya i Mequinensa*, que precisament du el nom del mas on va nèixer Lombarte com a homenatge a la seua tasca de recopilació que dissortadament no pugué veure editada. El recull consta de tres volums: 1. *Narrativa i teatre*²⁵ a cura d'A. Quintana, 2. *Cançoners*²⁶ a cura de Ll. Borau i C. Sancho i 3. *Gèneres menors de la literatura popular*²⁷ a cura d'H. Moret.

La seua obra poètica apareix analitzada a *Memòria de la set. Antologia de la nova poesia aragonesa*²⁸ a cura d'un grup de treball del Seminari de Filologia Romànica de la Universitat de Heidelberg, a *Així s'escriu a la Franja (Antologia i guia didàctica d'autors de l'Aragó catalanòfon)*,²⁹ antologia literària especialment dirigida a estudiants de secundària, escrita per Màrio Sasot. El grup Recapte, format per aquest últim escriptor i Antoni Bengochea, fan una autèntica antologia de la poesia aragonesa catalanòfona en els seus recitals, on no hi falten els textos de Lombarte. Han posat música a les seues composicions cantautors com Àngel Villalba, Anton Abad i Miquel Blanc, el grup de rock de la seua vila, Los Draps i el duo Túrnez&Sesé.

Ara mateix estan en projecte i en procés d'elaboració diversos treballs sobre l'escriptor pena-rogi, així Artur Quintana té a punt per a publicar *L'epistolari de Desideri Lombarte 1983-1989* treball becat per l'Institut de Estudios Turolense.

Notes

1. *Boletín del Centro de Estudios del Bajo Aragón*, núm. VII, Alcañiz, 1995, p. 199-213.
2. Núm. 2, Valderrobres, novembre, 1984, p. 19-22.
3. «Lo fantasma del molí. Comèdia tràgica d'un acte», núm. 434, Zaragoza, setembre, 1985. «El II Congrés Internacional de la Lengua Catalana», núm. 437, Zaragoza, octubre, 1985, p. 5.
4. «Quant per una vida», núm. 30, Zaragoza, julio-septiembre, 1985, p. 16. «La Masmutada. Alta Ilercavònia», núms. 33-34, Zaragoza, enero-marzo, 1986, p. 15-17 i 19-20. «Correspondència de mots», núm. 40, Zaragoza, julio-septiembre, 1987, p. 8-9. «Reconstrucció molt probable de Pena-roja del segle XIV», núms. 41-43, Zaragoza, diciembre, 1987, p. 127-130.
5. «L'apicultura tradicional a Pena-roja», núm. 1, Revista de Filología, Institut de Estudios Altoaragoneses, Huesca, 1989, p. 73-97.

6. «A la conquesta de la roca», núm. 0, Tamarit de Llitera, 1987, p. 32. «A Desperta Ferrol!», núm. 5, Tamarit de Llitera, hivern, 1989, p. 33. «Literatura popular catalana d'Aragó», núm. 5, Tamarit de Llitera, hivern, 1989, p. 32.
7. «Literatura popular catalana d'Aragó», núm. 3, Fraga, octubre-novembre-desembre, 1988, p. 7.
8. «El primer premi literari Guillem Nicolau al Castell de Vall-de-roures», núm. 1, Calaceit, setembre, 1986, p. 29-31. «Sorolla't», p. 36. «Les nostres veus», núm. 2-3, Calaceit, novembre-gener, 1986-87, p. 58. «Històries d'Ilercavons», núm. 4, Calaceit, agost, 1987, p. 22-23. «Llibres», p. 22-23. «Lo molí de l'Escresola», núm. 5, Calaceit, març, 1988, p. 11-13. «Notícies de fa 150 anys», núm. 6, Calaceit, març, 1989, p. 10-11. «Històries d'Ilercavons II», p. 21-22. «El cavaller, la dama negra i la colometa blanca», núm. 7, Calaceit, abril, 1990, p. 22-29. «Lo quic, quiri, quic», p. 33-35. «Lo que jo conec», núm. 8, Calaceit, abril, 1991, p. 48.
9. «L'antiga tinença de Mont-roig», núm. 47, Alcañiz, junio, 1989, p. 73-77. «Maties Pallarés Gil, l'emigrant pena-rogi», núm. 49, Alcañiz, 2 julio, 1989, p. 17. «Comerç, indústria i comunicacions a la comarca. Notícies fresques del segle XVIII», núm. 53, Alcañiz, 28 de septiembre 1989, p. 18-19.
10. «Sobre la literatura popular al Baix Aragó de llengua catalana», núm. IV, Alcañiz, 1992, p. 51-68. Veure nota 1.
11. Veure nota 2. «La matança del gorrino», núm. 5, Valderrobres, marzo, 1985, p. 11. «La sega i el batre», núms. 7 i 8, Valderrobres, septiembre i noviembre, 1985, p. 6 i 8. «Miracles de la Nostra Senyora de la Mare de Déu de la Font», núms. 12 i 13, Valderrobres, julio i septiembre, 1986, p. 2-3 i 1.
12. «Antroponímia pena-rogina. Relació de propietaris que figuren al Padró Vell del s. XIV i començament del XV i la peita que pagaven», núm. XXXII, Sant Hipòlit Vga., juny, 1988, p. 15-25. «Notícies del segle passat. Pena-roja», núm. XXXIV, Sant Hipòlit Vga., desembre, 1988, p. 48. «Pena-roja (Matarranya). Noms de les pena-rogines dels segles XV, XVI i XVII», núm. XXXVI, juny, 1989, p. 73-77. «Sobre el topònim Xalamera», núm. XXXVII, Sant Hipòlit Vga., setembre 1989, p. 79. «Toponímia d'Aiguaviva. Primera aproximació», núm. XLI, Sant Hipòlit Vga., setembre, 1990, p. 1-24.
13. *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana VIII. Àrea 7. Història de la llengua*, Institut de Filologia Valenciana, València, 1989, p. 553-558.
14. Col·lecció Pa de Casa, Gobierno de Aragón, Zaragoza, 1987.
15. Col·lecció Pa de Casa, Gobierno de Aragón, Zaragoza, 1987.
16. Quaderns de la Glera, 1, Calaceit, 1991.
17. Associació Cultural del Matarranya, Calaceit, 1993.
18. Associació Cultural del Matarranya, Calaceit, 1995.
19. Gobierno de Aragón, Zaragoza, 1995.
20. Associació Cultural del Matarranya, Calaceit, 1999.
21. Quaderns de la Glera, 5/6, Calaceit, 1992.
22. Sírius, Calaceit, 1990.
23. Xarxa Cultural, Calaceit, 1990.
24. Associació Cultural Tastavins, Alcañiz, 1999.
25. Instituto de Estudios Turolenses, Calaceit, 1995.
26. Instituto de Estudios Turolenses, Calaceit, 1996.
27. Instituto de Estudios Turolenses, Calaceit, 1995.
28. Quaderns de la Glera, 10, Calaceit, 1993.
29. Gobierno de Aragón, Zaragoza, 1993.